

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, академіка
НАПрН України **Скрипнюка Олександра Васильовича**
заступника директора з наукової роботи Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України

на дисертаційну роботу **Шаптали Наталі Костянтинівні**
«Філософсько-правові виміри доказування в конституційному
судовому процесі», подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 - філософія права (Галузь
знань 08 «Право»)

Актуальність теми та зв'язок її з науковими програмами, планами і
темами

Дисертація, яка подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук присвячена дослідженню філософсько-правових засад та процесуальних вимог щодо формування доказової бази при розгляді справ з питань, що віднесені до юрисдикції вітчизняного конституційного судочинства як ефективного засобу захисту прав і свобод людини і громадянина.

У цьому контексті слід погодитися з автором у тому, що актуальність теми дисертаційного дослідження полягає у тому, що не зважаючи на значну кількість публікацій та наукових праць, окремі важливі питання, зокрема, щодо філософсько-правового визначення онтологічного, аксіологічного та епістемологічного змісту доказування у судовому конституційному процесі, як все ще лишаються малодослідженими, що певною мірою має наслідком наявність колізій та ознак правової невизначеності приписів законодавства, яким врегульовано діяльність конституційної юрисдикції, як важливого елементу загальнодержавного механізму захисту прав і основоположних свобод особистості.

Слід також зазначити, що вибір тематики дисертаційного дослідження обумовили обставини, які впливають з теоретичних традиції науки філософії права щодо визначення філософсько-правових засад доказування у

Вх. №	3326	
22	28	20 19 р.
кількість аркушів:		
осн. док.	12	додаток —

конституційному судовому процесі, що, у свою чергу, потребує наукового пошуку з метою формування належного методологічного й інструментального забезпечення та відповідного класифікаційно-дефініційного глосарія.

Науково-дослідницьку роботу, результатом якої є пропонована дисертація, виконано відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст.25), Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68/2016 (Офіційний вісник України. — 2016 р., № 18, стор. 290, стаття 716), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року» від 7 вересня 2011 р. № 942 (Офіційний вісник України. — 2011 р., № 69, стор. 22, стаття 2628), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 року № 261 (Офіційний вісник України. — 2016 р., № 29, стор. 13, стаття 1164), Наказу міністерство освіти і науки, молоді та спорту України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17 жовтня 2012 року № 1112 (Офіційний вісник України. - 2012 р., № 86, стор. 250, стаття 3515), «Переліку перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями» (Рішення президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 № 18/11), інших загальнодержавних, відомчих планів і програм розвитку вищої освіти та науки, а також Положення про організацію науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт у системі МВС та в Національній академії внутрішніх справ України.

Дослідження виконано в межах загально академічної тематики наукових

досліджень та кафедральної теми «Філософські й методологічні проблеми правознавства та правоохоронної діяльності». Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданнях кафедри філософії права та юридичної логіки (протокол № 9 від 10 травня 2018 року), Вченої ради НАВС (протокол № 17 від 30 жовтня 2018 року) і внесена до Переліку тем дисертаційних досліджень за 2018 рік, визначена в річних планах проведення НД і ДКР НАВС та кафедри. Згідно з п. п. 5.5, 5.6, 5.7, 5.10, 5.11 Положення про організацію НД і ДКР в академії, затвердженого наказом НАВС від 22 жовтня 2013 року № 1368, результати науково-дослідної роботи, що відображено в таких формах її реалізації, як монографія, наукові статті, доповіді на Міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах, мають наукову та практичну цінність, про що свідчать акти їх впровадження.

Методи дослідження обрані з урахуваннями загальної мети дисертації, низки конкретних дослідницьких завдань, а також об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, застосовувалися загальні філософські логічні методи:

– діалектичний, тобто філософський метод наукового пізнання, що розглядає дійсність у русі, розвитку і суперечностях. Як зазначає М.Костицький, цей метод є тріадним (триєдиним) і виявляється як:

«1) буття – сутність – поняття; 2) чуттєвість – розсудок – розум; 3) перехід – рефлексія – розвиток; 4) метод – логіка – пізнання; 5) теза – антитеза – синтез» (підрозділи 1, 2, 2.1, 2.4, 4, 1);

– категоріального аналізу, за результатами якого було визначено зміст понять «доказ» і «доказування» та особливості їх використання у конституційному судовому процесі (підрозділи 3.1, 4.1);

– емпірично-індуктивний, який полягає у переорієнтації ходу думки у зворотному напрямку – від конкретного до загального, який застосовувався для визначення впливу на рішення Суду кожного виду доказів на прикладах конкретних справ, які ним розглядалися протягом періоду його діяльності (підрозділи 6.4, 6.5);

– філософсько-правового моделювання для оцінки теоретичних засад та практики законодавчого регулювання використання доказів і процесу доказування у конституційному провадженні та розробки пропозицій щодо їх удосконалення відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів, з урахуванням принципу субсидіарності (підрозділи 3.2, 3.3, 3.4.);

– гіпотетично-дедуктивний, зміст якого полягає у формуванні окремих висновків на підставі перевірки висунених гіпотез, зокрема щодо залежності світогляду конституційного судового процесу від ідеологічних догматів конституціоналізму (підрозділи 1.2, 6.1);

- діалектичний та діалектично-системний, що дає змогу розглядати сам предмет з точки зору діалектичної логіки, за допомогою якої розкривається механізм взаємозв'язку між конституційним судовим процесом та іншими видами юридичного процесу (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1., 4.3, 4.5, 6.3);

– феноменологічний, суть якого полягає у застосуванні процедури феноменологічної індукції, за допомогою якої створюється особливе поле для феноменологічного аналізу питань, пов'язаних із доказами та доказуванням у конституційному судовому процесі (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.4);

– раціоналістичний, тобто побудований на постулатах декартівського раціоналізму, тобто логічного ходу міркування за допомогою якого судді оцінюють прийнятність та важливість доказів формуючи внутрішнє переконання щодо встановлення матеріальної істини як основного завдання конституційного судового процесу (підрозділи 3.1, 4.5, 6.3, 6.4);

– герменевтичний метод загального зв'язку, який застосовується як теоретично-філософський концептуальний підхід до будь-якої інтерпретації та полягає у тому, що інтерпретації підлягає не тільки текст, а і його автор, конкретна історична ситуація, яка, зокрема, є наслідком державного регулювання (підрозділи 2.5, 4.3, 4, 5);

– філософсько-психологічний, що складається із сукупності засобів і

прийомів вивчення фактів психологічних явищ та проявів психологічної діяльності, наприклад у процесі прийняття законів або інших правових актів (підрозділи 3.1, 4.1, 4.2, 6.2);

- історичний метод, що заснований на вивченні виникнення, формування та розвитку об'єктів у хронологічній послідовності (підрозділи 1, 4, 2.1, 2.5);

- статистичний, який застосовується з метою виявлення окремих тенденцій розвитку конституційно-правових норм у галузі конституційного права і правосуддя та оцінки їх впливу на практику конституційного судового процесу (підрозділи 1.4, 6.5.).

Крім цього, у ході дослідження застосовувалися також специфічні наукові методи пізнання в галузі права: формально-юридичний, юридично-герменевтичний, порівняльно-правовий, а також соціологічного спостереження та аналізу практики конституційного судового процесу, у тому числі з питань вивчення, оцінки та залучення доказів у процесі доказування при прийнятті рішень у справах з питань, що належать до повноважень вітчизняного та зарубіжних органів конституційної юрисдикції.

Емпіричну базу дослідження становлять історичні пам'ятки права, праці видатних філософів та правознавців, які вивчали теоретичні питання судового доказування і доказів, розвідки сучасних вітчизняних та зарубіжних правознавців у галузі процесуального права, акти вітчизняного та міжнародного права, висновки та рекомендації впливових міжнародних правознавчих організацій, у тому числі Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії), рішення міжнародних та вітчизняних судових органів (Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Верховного суду, матеріали більш ніж 200 справ, розглянутих КСУ протягом 1997–2018 років).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше в науці конституційного права проведено комплексний аналіз теорії та практики доказування у конституційному судовому процесі, виявлено

специфіку означених питань, обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення їх нормативного регулювання.

У дисертаційному дослідженні викладено низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, які мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

у перше:

- обґрунтовано, концепцію, згідно з якою основу філософії, теорії доказування у конституційному судовому процесі, складають розумове мислення та світогляд, що ґрунтуються на ідеології визнання людини, її життя та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю;

- методи пізнання у процесі доказування в конституційному провадженні розглянуто як структурно-ієрархічну трьохрівневу систему. До першого (вищого) рівня цієї системи належать загальнонаукові, діалектико-філософські методи; до другого – методи, адаптовані до умов конституційного судочинства; до третього – специфічні методи, які сформувалися у процесі генезису інституту конституційного судового контролю;

- аргументовано наявність правил, за якими предмет доказування у конституційному судовому процесі як за англо-американською правовою системою (моделлю), так і за континентальною (кельзенівською) визначається виходячи з повноважень, наданих відповідним судовим органам Конституцією та законами держави;

- визначено, що доказування у вітчизняному конституційному судовому процесі підпорядковане загальним гносеологічним закономірностям та розуміється як творча діяльність суддів та учасників процесу, при цьому аксіологічна сторона доказів та доказування у цьому процесі залежить від суті та змісту цінностей конституціоналізму, а онтологічна - визначається поняттям буття права, його властивостей у розумінні сутності та існування у

реалій соціально-політичних умов життєдіяльності соціуму;

- доведено, що вирішальне значення серед доказів у конституційному судовому процесі мають докази, отримані за допомогою судової логіки, тобто спеціальної складової юридичної логіки, предметом якої, в свою чергу, є судове обґрунтування (судове доказування), та судової аналітики – інтелектуальної, логіко-розумової діяльності, спрямованої на вирішення практичних завдань;

- розкрито психологічні основи доказування конституційному судовому процесі, які визначаються, насамперед, психологічними особливостями діяльності суб'єктів доказування та і є формою пізнавальної діяльності, психологічна складова якої базується на загальних засадах юридичної психології як галузі психології, що вивчає закономірності й механізми психіки людини у сфері регульованих правом відносин;

удосконалено:

- визначення філософсько-правових критеріїв доказування у конституційному судовому процесі, до яких, зокрема, належать:

- аксіологічні фактори, які полягають у відповідності правового акта (його окремих положень) проголошеним актами міжнародного права та закріпленим у вітчизняному конституційному рівні таким загальнолюдським цінностям;

- онтологічні аспекти, згідно з якими конституційний нормативний контроль не може обмежуватися виключно позитивістським підходом, а повинен ґрунтуватися на збалансованому поєднанні формально-юридичної оцінки його змісту у контексті впливу на соціальні, політичні, економічні, моральні й інші фактори, які превалюють у соціумі;

- конституційна законність, визначальними факторами якої є дотримання конституційно встановленої процедури розгляду, прийняття та набрання чинності правовими актами, а також здійснення органами державної влади та їх посадовими і службовими особами своїх повноважень

у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України;

- категоріальний апарат філософсько-правових досліджень доказування у конституційному судовому процесі, зокрема, запропоновано визначення вітчизняного конституційного судового процесу «не є змагальним», оскільки, на відміну від судів загальної юрисдикції, особи, залучені до нього, мають статус не сторін, що є обов'язковим у змагальному судовому процесі, а учасників, надано дефініції понять «документи» і «матеріали» як джерел доказів а також «внутрішнє «переконавання судді» у цьому процесі як специфічну форму відображення об'єктивної реальності;

дістало розвиток:

- система класифікації доказів у конституційному судовому процесі, в основу якої покладено філософсько-методологічний підхід до визначення ролі доказування для прийняття об'єктивного та обґрунтованого рішення у справі;

- висвітлення особливості доказування у конституційному судовому процесі з розгляду кожного виду питань, вирішення яких віднесено до компетенції Суду, виявлено їх загальні риси та відмінності у логічному, аксіологічному, онтологічному, епістемному й інших філософсько-правових вимірах;

- визначення кола суб'єктів звернення до КСУ із конституційною скаргою, зокрема щодо надання такого права окремим категорія юридичних осіб публічного права;

надано пропозиції щодо:

- запровадження сучасної системи законодавчого забезпечення діяльності вітчизняного органу конституційної юрисдикції за схемою, яку умовно можна визначити як «Конституція – закони про КСУ – інші закони та кодекси»:

- внесення змін та доповнень: до ст. ст. 111, 147 та 150 Конституції України;

- визначення основних напрямів удосконалення законодавства, яким врегульовано діяльність вітчизняного органу конституційної юрисдикції, для чого пропонується, розробити та прийняти окремі закони з питань:

- статусу органу конституційної юрисдикції та його суддів;
- повноважень Суду та порядку звернення до нього;
- правил та порядку проведення конституційного судового процесу.

Основні положення дисертаційної роботи, а також висновки й рекомендації, отримані в результаті дослідження, є новими в концептуальному відношенні і достатньо обґрунтованими. Аналіз її змісту свідчить про самостійну, завершену, комплексну роботу і дозволяє констатувати належний науково-теоретичний рівень проведеного дослідження.

Слід також відмітити, й теоретичне значення дисертаційного дослідження, яке полягає в тому, що сформульовані в ньому висновки та рекомендації розвивають філософсько-правове розуміння процесу доказування та доказів в конституційному судовому процесі.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані висновки та рекомендації, можуть бути використані в ході подальших досліджень з означених питань, зокрема, в галузях конституційного права та конституційного судочинства. Сферою практичного застосування його матеріалів є законодавчий та нормотворчий процеси як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. Вміщені в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані при вдосконаленні законодавства з метою підвищення ефективності механізму захисту основ конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина за допомогою конституційного судового процесу.

У процесі ознайомлення з дисертацією виникли певні запитання і зауваження, що викликані загальною значущістю теми дисертації, результатами, які узагальнюють авторське бачення проблеми. Вважаю за необхідне наголосити на них.

Цікавими, але дискусійними є висновки та пропозиції автора щодо:

- запровадження власної системи класифікації доказів у конституційному судовому процесі повинні на засадах їх поділу відповідно до філософсько-методологічних ознак: - логічні, аксіологічні, онтологічні, епістемні;

- визначення вітчизняного конституційного судового процесу не змагальним, оскільки, на відміну від законодавства деяких зарубіжних країн, особи, залучені до нього, згідно з законодавством мають статус не «сторін», що є обов'язковим у змагальному судовому процесі, а «учасників»;

- виходячи з того, що суб'єкти права на подання, звернення або скаргу та інші учасники конституційного судового процесу, не уповноважені законодавцем приймати участь у дослідженні, оцінці й використанні доказів, визначити їх статус у процесі доказування як суб'єктів надання інформації, яка після оцінки Судом може бути визнано доказами у справі;

- хочеться також звернути увагу автора на недостатню, на мій погляд увагу, яка була приділена застосуванню семіотичного підходу у вивченні практики Конституційного Суду України та антропологічних факторів, які визначають особу судді як повноправного суб'єкта доказування у конституційному судовому процесі.

Наведені зауваження носять дискусійний характер і мають на меті звернути увагу дисертанта на напрямки подальшої роботи над проблемами, порушеними у дисертаційному дослідженні, та не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Висловлені зауваження та сформульовані запитання не ставлять під сумнів значущість роботи, її достовірність, наукову новизну, значення отриманих результатів, її високий теоретичний і практичний потенціал.

Висновок про відповідність дисертації вимогам, які пред'являються до наукового ступеня доктора юридичних наук.

Положення і висновки дисертації є обґрунтованими, основний зміст і ключові положення дисертації досить повно викладені в друкованих працях й апробовані в ряді виступів на міжнародних і всеукраїнських та регіональних наукових та науково-практичних конференціях. Кількість і обсяг публікацій відповідає вимогам МОН України, вони надруковані у фахових виданнях. Зазначене дозволяє стверджувати про набуття авторською концепцією публічного оприлюднення і відповідного ознайомлення з її основними положеннями та проміжними висновками представників сучасної наукової спільноти.

Автореферат відображає зміст дисертації, дозволяє скласти цілісне уявлення про загальний напрям наукового пошуку Шаптали Наталі Костянтинівні але й про змістовну частину дисертації.

Не зважаючи на певні зауваження, дисертація Шаптали Наталі Костянтинівні «Філософсько-правові виміри доказування в конституційному судовому процесі», яка виконана на кафедрі філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України» під керівництвом доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Костицького Михайла Васильовича, безумовно є завершеною науково-дослідною роботою, що містить нове вирішення важливої наукової задачі визначення змісту і сутності доказування у вітчизняному конституційному судовому процесі за своєю актуальністю, науковою новизною, практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю основних положень та висновків повністю відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 із змінами від 06.09.2016, підстава 567-2016-п, які висуваються до

докторських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12. – філософія права (галузь знань 08 «Право»).

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України, заступник директора з
наукової роботи Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Скрипнюк О.В.

Скрипнюк О.В.
ПОСВІДЧУЮ
Вчений секретар Інституту
держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України
22 липня 2019